

JANUSZ GOCKOWSKI

Normy i oceny moralne a dyrektywy i metody socjotechniki

Energia każe dobrać środki do powziętego celu jak najskuteczniejsze, honor każe zrzekać się celów, do których mogą prowadzić tylko środki nędzne. Ale prawdą jest skądinąd, że dopuszczalność etyczna określonych środków zależy i od tego, o co się walczy, i od tego, czym się jest wśród walki zagrożonym.

Tadeusz Kotarbiński, *Z zagadnień ogólnej teorii walki*

Socjotechnika jest formą rozwiązywania problemów społecznych ze sfery stosunków międzyludzkich i postępowaniem: 1) podyktowanym przez interesy i aspiracje grupowe; 2) wyznaczonym przez wymogi i możliwości życia zbiorowego; 3) projektowanym i realizowanym przez instytucje (zorganizowane systemy celowej działalności). Uprawiający inżynierię społeczną posługują się w swej robocie sposobami i środkami właściwymi ich pojmowaniu: 1) reguł instrumentalnych i 2) norm moralnych. Paradygmat prakseologiczny i kanon etyczny tkwią w fundamentach i są źródłami każdej koncepcji i operacji socjotechnicznej. Inżynierowie społeczni nie mogą więc myśleć i działać bez: 1) wskazówek i pouczeń, 2) reguł i norm, 3) stwierdzenia i oceniania. Są ludźmi, których przekonania moralne powodują projektowanie i realizowanie rozmaitych „toków postępowania celowościowego” i których profesjonalna działalność jest świadomą ingerencją w sferę statusu i funkcji rozmaitych wartości moralnych. Skoro socjotechnik na serio uznaje normę moralną, to stara się, aby ta norma obowiązywała w praktyce życia grup i jednostek. Gdy dochodzi do wniosku, iż dany społeczny stan rzeczy upoważnia go do oceny moralnej, wówczas zastanawia się: 1) czy może, jeśli ocena jest

w pełni pozytywna, ów stan utwierdzić sposobami i środkami natury socjotechnicznej; 2) czy takimi właśnie sposobami i środkami może ów stan zreformować, gdy ocena jest negatywna tylko wobec tego, co nie stanowi istoty stanu rzeczy; 3) czy stan ów może zastąpić innym, także posługując się owymi sposobami i środkami, gdy ocena negatywna dotyczy istoty stanu rzeczy? Socjotechnik, aby mógł dobrze spełniać swą rolę społeczną, musi o pewnych sprawach wiedzieć, pewne rzeczy znać, a także umieć obmyślać i stosować pewne procedury i narzędzia. Prócz tego, spełniając tę rolę: 1) działa na rzecz pewnych wartości, 2) odwołuje się do pewnych racji, 3) przestrzega pewnych norm, 4) wypowiada pewne oceny, 5) dowodzi słuszności pewnych nastawień i rozwiązań, 6) dąży do osiągnięcia pewnych celów. Łączy więc rolę specjalisty — umięjącego obmyślać i wykonywać pewien rodzaj posunięć i rolę moralisty — wskazującego, objaśniającego i uzasadniającego powody i cele tych posunięć. Kwalifikacje specjalisty służą w wypełnianiu misji moralisty, zaś światopogląd moralisty wyznacza dyspozycje specjalisty. Jako moralista osądza, a jako specjalista urządza świat ludzki. W jego robocie, będącej oddziaływaniem na ludzi jako na elementy układów społecznych, liczą się efekty w postaci postaw, zachowań, umiejętności, nawyków, które odpowiadają koncepcjom ról, grup, instytucji i wzorom ładu społecznego, ustroju politycznego oraz kierunkom rzutowanego w przyszłość procesu historycznego, uznawanym przez socjotechnika jako rzecznika doktryny, strażnika interesów, technologa gry na rzecz określonej strategii. W teatrze społecznym socjotechnik występuje jako moralista, ponieważ: 1) akceptuje i potwierdza wartości stanowiące przedmiot jego dalszych czynności; 2) koncytuje, formułuje i programuje cele wynikające z hołdowania jednemu, a zaprzeczania innym wartościom; 3) projektuje i realizuje operacje służące umacnianiu jednych, a zwalczaniu innych wartości; 4) buduje albo burzy stany rzeczy będące utwierdzeniem jednych, a usunięciem innych wartości; 5) nadaje bieg sprawom i powoduje łańcuchy zdarzeń, co niesie wzrost jednych, a zanik innych wartości.

Socjotechnik, pełniąc swą rolę społeczną, podejmuje czynności podobne czynnościom reżysera, konstruktora, sternika, nauczyciela, inkwizytora, lekarza, dowódcy, pasterza, tkacza; mandat do takiej roboty znajduje we własnej wiedzy o człowieku i społeczeństwie oraz we własnej znajomości antropotechniki, a także we własnych przeświadczeniach i wyobrażeniach o stanie spraw ludzkich i ładu społecznego, które uznać wypada za dobre i możliwe do osiągnięcia. Występuje wobec ludzi, na których ma oddziaływać, z pozycji suwerennego decydenta i charyzmatycznego proroka oraz wyposażonego w wiedzę i siłę maga. Do tego jeszcze pojmuje ludzi wedle redukcjonizmu socjologicznego. Jest to wprawdzie

warunkiem sensownej i owocnej roboty socjotechnika, lecz powoduje określone konsekwencje. Inżynier społeczny, pod groźbą popełnienia błędu w sztuce i niepowodzenia swych zamierzeń, powinien odnosić się do ludzi jako: 1) aktorów, grających lub mogących grać pewne role w pewnych zespołach ról; 2) wyznawców tej czy innej orientacji, mogących, jako ci właśnie wyznawcy, sprzyjać i pomagać albo stawiać opór i przeszkadzać spełnianiu jego zamierzeń; 3) żołnierzy tego czy innego obozu, mogących walczyć po jego stronie albo też przeciw niemu i tym samym działać na rzecz zwycięstwa albo klęski jego programu i strategii. Przyrównanie roli socjotechnika do roli reżysera, a jego przedsięwzięcia do inscenizacji jasno i wyraźnie rysuje nam ów, właściwy inżynierii społecznej, redukcjonizm socjologiczny. Reżyser jednych ludzi traktuje jako aktorów, redukuje więc widzenie ich osobowości do widzenia ról, które grają lub powinni grać, zaś innych traktuje jako widzów, którzy powinni być zabawieni, pouczeni, nastawieni, ostrzeżeni, wstrząśnięci, ożywieni, zachęceni — jako zbiorowość, natomiast innych jeszcze ludzi traktuje jako krytyków, mecenasów, cenzorów, którzy z racji swych instytucjonalnych czynności mogą być sojusznikami albo przeciwnikami reżysera i jego inscenizacji. Socjotechnik, oddziaływając na ludzi, stara się urzeczywistnić pożądane stany rzeczy wewnątrz „towarzystwa ludzkiego”. Jego robotę określić można jako inscenizowanie wizji porządku społecznego wedle scenariusza wyznaczającego, w ramach strategii i taktyki, dobór i stosowanie odpowiednich dyrektyw i metod na zasadzie selekcji i preferencji ideologii i technologii.

Inżynier społeczny łączy w swej roli zachowania eksploratora, technologa i moralisty. To, co robi, stanowi konsekwencję preferencji i selekcji wartości, celów, norm i ocen, dyrektyw i metod, personelu i instrumentów, obiektów i adresatów działania. Podejmuje więc rozmaite decyzje — preferujące i selekcjonujące. Im bardziej wpływają one z jego roli rzecznika i strażnika interesów oraz z aspiracji instytucji, do której personelu należy; im bardziej wyrastają z doktryny i strategii zdecydowanej i ostrej walki o utwierdzenie jednego stanu rzeczy, z wyłączeniem innych stanów tej rzeczy — tym bardziej będzie skłonny, w teorii i praktyce, traktować racje swych poczynań jako wystarczające do prowadzenia działań i w pełni uzasadniające słuszność owych działań. Socjotechnicy powinni sobie dobrze zdawać sprawę nie tylko z odpowiedzialności za nieodpowiedni wybór celów i zadań oraz dobór sposobów i środków, lecz także z odpowiedzialności za brak konsekwencji w wykonywaniu odpowiednio obmyślanego i nakreślonego programu postępowania. Jeśli socjotechnik zna przepisy swej roli i reguły swej roboty, to zgodzi się na omawianie swych racji i operacji wtedy tylko, gdy proponujący dy-

skuszę umie wylegitymować się chęcią i możliwością mówienia sensownie i owocnie o granicach i stopniu funkcjonalności tego, co socjotechnik robi, czemu służy i co chce osiągnąć. Inne dywagacje ma prawo uznać za „teksty po nic”. Jako człowiek wypowiadający się dziełami powinien zdecydowanie odcinać się od tych, dla których żywiołem jest gest i poza. Socjotechnik posługuje się swoistym rachunkiem efektywności i odwołuje się do racji funkcjonalności. Jego zadaniem jest praktyczne rozwiązywanie problemów społecznych. Podobny jest do konstruktora mostów, organizatora polowań na zwierzynę, projektanta i administratora wielkich robót irygacyjnych, kierownika i technologa produkcji zbóż, trzód czy też ubrania i uzbrojenia. Ponieważ inżynieria społeczna jest sztuką i metodą budowania, zabezpieczania i poprawiania schematów „umowy społecznej”, a także ich przekształcania, przeto socjotechnik stara się, zgodnie ze swymi wyobrażeniami i przeświadczeniami moralnymi, sprawczo oddziaływać na ład zbiorowy. Czy ów ład kształtuje się w makroskali, czy też w mikroskali, czy daleki, czy bliski jest zasięg czasowy poczynań, socjotechnik dąży do tego, aby stan postulowany (tzn. zgodny z jego rzeczywistymi poglądami moralnymi) był stanem realnym. Dążenie to ujawnia postawę moralisty, który moralizuje za pomocą sposobów i środków właściwych inżynierowi i korzysta z form instytucjonalnych w swej pracy moralizatorskiej. Socjotechnik komponuje swój moralitet, modyfikując realia interesującej go ludzkiej rzeczywistości.

Reguły doboru sposobów i środków, jak też reguły podejmowania decyzji oraz reguły realizacji, kontroli i korektury operacji nie istnieją w socjotechnice bez reguł wyboru między normami moralnymi i reguł stosowania ocen moralnych. Inżynier społeczny winien wylegitymować się nie tylko pomysłowością i biegłością w rozwiązywaniu zagadnień natury technicznej, lecz także dobrze znać i rozumieć wartości i normy moralne oraz jasno i wyraźnie pojmować konsekwencje obranych celów i wypowiedzianych ocen moralnych. Inteligencja moralna jest dla socjotechnika istotną dyspozycją, gdyż jest nie tylko rzecznikiem pewnej techniki, lecz również rzecznikiem pewnej etyki. Jest więc zwolennikiem pewnej moralności, a zarazem przeciwnikiem wszelkiej moralności opozycyjnej. Projektowanie i realizowanie programów socjotechnicznych dokonywa się, acz z różną samowiedzą ideologiczną i technologiczną, na zasadzie opowiedzenia się po stronie pewnych racji i aspiracji, pewnego stylu rozwiązywania zagadnień i urządzania spraw społecznych. Wybór doktryny i wybór strategii otwiera wrota do wyboru norm i ocen moralnych oraz wyboru dyrektyw i metod socjotechniki. Dla socjotechnika moment moralności i moment techniki są cały czas nierozzerwalne i wzajem na siebie oddziałują. Wybór wartości i dobór celów wyzna-

cza w istotnej mierze pulę sposobów i środków, sugeruje ich kombinacje i konfiguracje. Sam zaś dobór tych sposobów i środków wywiera wpływ na punkt widzenia w kwestii wartości i celów. Ponieważ socjotechnik przez cały czas swej pracy (od pierwszego pomysłu aż do końcowej analizy funkcji zrealizowanego programu) dokonuje wyboru wartości i norm, uznać wypada, że do istoty inżynierii społecznej należy orientacja, refleksja i reakcja natury moralnej. Formułowanie i precyzowanie celów strategicznych i taktycznych, dobór sposobów i środków potrzebnych do projektowania i realizowania strategii i taktyki zachowań operacyjnych, określanie reguł i procedur postępowania inżynierskiego — należą do czynności, które snadnie mogą być moralnie wartościowane. Tak samo oceniać można robotę eksploracyjną potrzebną do ułożenia programu socjotechnicznego, ponieważ chodzi tu o preferencję aspektów i tematów, oznaczającą określone pojmowanie i traktowanie człowieka, jak też gotowość podporządkowania poznania inżynierii. Namysł moralny i takiż osąd są nieodzowne w robocie socjotechnicznej. Tak samo przemysłność i zaradność prakseologiczna. Dla socjotechników istotną więc sprawą jest internalizacja odpowiedniej puli norm moralnych i reguł prakseologicznych. Implikuje to nieodzowność odpowiedniej selekcji i edukacji ludzi mających stanowić personel instytucji socjotechnicznych. Edukacja socjotechników polegać zaś powinna na uczeniu ich aksjologii, teleologii, prakseologii, diagnostyki i prognostyki oraz technologii w odniesieniu do stosunków międzyludzkich. Socjotechnik jest kimś, kto gra rolę, której przepisy zawierają nakaz przyswojenia sobie pewnego światopoglądu moralnego i nauczania się pewnego „kodu operacyjnego” i „postępowania zinstytucjonalizowanego”; musi on łączyć wierność wartościom i służebność racjom moralnym oraz biegłość i przemysłność w robocie operacyjnej. Dobry socjotechnik powinien zawsze umieć odpowiedzieć sobie na pytanie: jaką pełni rolę i w imię czego ją pełni. Jeśli chce, by uznano, że jego rola jest społecznie doniosła i pożyteczna, musi dowieść funkcjonalności swej roboty wobec wymogów instrumentalnych i potrzeb integracyjnych społeczeństwa. Gdy jako reżyser stara się prowadzić teatr społeczny w ten sposób, iż jest to teatr intencjonalny, tendencyjny i funkcjonalny, powinien umieć odpowiedzieć poszczególnym grupom, do czego dąży i komu służy ów teatr jako seria dzieł społecznych wykonywanych przez instytucję. Inżynier społeczny nie może się ograniczyć do dowodzenia swej technicznej poprawności. Powinien określić i udowodnić moralne i instrumentalne walory swego dzieła.

W argumentacji perswazyjnej socjotechników występują nader często rozmaite racje łącznie. W wywodach tych pojawiają się uzasadnienia decyzji i operacji socjotechnicznych z moralnego punktu widzenia, kon-

statacje faktów, sugestie co do wniosków i propozycje co do zachowań operacyjnych. Preferencje aspektów rzeczywistości, a w związku z tym eksploracje, wiedzą do przyjęcia moralnego punktu widzenia oraz zachowania się wobec wartości, norm, celów i ocen. Uznając ujawnianie się moralności socjotechnika w podejmowanych przezeń decyzjach i przeprowadzanych operacjach, godzimy się na to, że ocenie moralnej winny podlegać czynności stanowiące wstęp do decyzji i akcji, tzn. preferowanie i selekcjonowanie aspektów i wartości. W praktyce inżynierii społecznej spotykamy często ostrą selekcję i zdecydowaną preferencję aspektów i tematów w połączeniu z wysokim stopniem arbitralności i absolutności w wyborze wartości i określeniu celów. Powstaje tu problem tolerowania przez socjotechnika punktu widzenia, stylu postępowania czy kierunku dążenia odmiennego od jego własnego. Im ważniejsza jest, w przeświadczeniu i wyobrażeniu socjotechnika, sprawa przezeń prowadzona, tym łatwiej i trwalej hołduje on zasadzie traktowania interesów i aspiracji swej instytucji, a więc racji jej strategii i taktyki, jako „wartości absolutnej”. Socjotechnik nie może zrezygnować z traktowania racji swej instytucji jako układu odniesienia, powodującego i uzasadniającego stosowanie określonej puli nagród i kar. Doktryna, której służy, powinna mieć dla socjotechnika moc obowiązującą „idei nadrzędnej”. Dlatego powinien z namysłem i poczuciem odpowiedzialności wybierać doktrynę jako busołą postępowania.

Technika rządzenia, technika przewrotu i technika urządzania nowych stosunków są trzema podstawowymi dziedzinami inżynierii społecznej. Dlatego socjotechników szczególnie interesują trzy główne problemy: 1) jak utrzymać to, co już jest; 2) jak to, co jest, uzgodnić z nowymi zadaniami i wymogami; 3) jak wprowadzić i utrwalić to, co stanowi nową jakość, odpowiadającą nowym czasom i warunkom. Konserwacja, reforma i rewolucja stanowią trzy podstawowe orientacje socjotechniczne, wyznaczające strategię i taktykę zachowań operacyjnych i zmuszające do akceptowania i respektowania pewnych wartości i celów, norm i ocen w trakcie owych zachowań. Są to trzy stanowiska wobec problemów społecznych i kulturowych, a przy tym trzy postawy moralne, za którymi stoją trzy orientacje prakseologiczne. Socjotechnik dąży zawsze do zmiany tego, co jest. Jego działalność stanowi świadectwo moralnej dezaprobaty zastanego stanu rzeczy. Zmienia ludzką rzeczywistość nie tylko wtedy, gdy obmyśla i wykonuje operacje niosące reformę albo będące rewolucją. Nadając stanom rzeczy większą trwałość i ważność niż istniejąca, tzn. utwierdzając i umacniając to, co jest — także zmienia realia społeczne. Inżynier społeczny posługuje się zawsze wzorcami, które zawierają obraz tego, co być powinno. Postuluje więc stan, którego nie ma, i jego myśl wkracza na drogę bliską utopiom, a grozi jej też pokrewieństwo z chimerami i fantasmagoriami. Zarazem wykazuje wierność wyuczonym i przyswojonym nor-

mom oraz uznawanym wartościom, i przez to zbliża się do postawy hołdującej tradycji. Musi się również liczyć z tym, co jest. To jest, bodaj, dlań najważniejsze. Zawsze obowiązuje go dewiza Filipa IV Pięknego: „Chcemy zawsze zachować rozsądek”. Projektując i realizując konkretny program zachowań operacyjnych, służy socjotechnik konkretnej sprawie, wynikającej z interesów i aspiracji konkretnej grupy czy też zespołu grup. Pełniąc zaś swą rolę jest zarazem: moralistą i graczem, politykiem i technikiem, ideologiem i prakseologiem, tradycjonalistą i utopistą, doktrynalistą i realistą, strategiem i taktykiem.

Dyrektywy i metody socjotechniki są potrójnie uwarunkowane kulturowo. Poziom wiedzy, którą dysponuje czy też dysponować może rzeczywistość w danych warunkach inżynier społeczny, jest pierwszą z trzech determinant. Drugą determinantę stanowią intencje i tendencje ideologiczne oraz interesy i strategie polityczne instytucji, do których należą i na rzecz których pracują inżynierowie społeczni. Normy i oceny moralne obowiązujące w kręgach, do których ci inżynierowie należą i z którymi są związani, oraz sposoby i środki gier i walk, które są uprawiane w danym społeczeństwie, a w których biorą oni udział czy też mogą w każdej chwili brać udział, uznać wypada za trzecią determinantę. Wyrastając z określonego układu grup, pola potrzeb, interesów, aspiracji i konfliktów, służąc rozwiązywaniu problemów ze sfery stosunków między grupami lub w ramach grup, socjotechnika ujawnia klasowe aspekty i funkcje. Kontrola nad produkcją i podziałem (dominacja ekonomiczna), kontrola nad państwem i prawem (dominacja polityczna) i kontrola nad wyobrażeniami, przeświadczeniami i dążeniami zbiorowymi (hegemonia ideologiczna) są trzema stanami, których nie można utrzymać, utwierdzić, rozszerzyć ani też zmienić bez zachowań operacyjnych natury socjotechnicznej. Z klasowością socjotechniki wiąże się jej polityczność. Ta właściwość socjotechniki wynika jasno i wyraźnie z: 1) wyboru wartości i formułowania celów; 2) hołdowania normom i posługiwanie się ocenami; 3) obmyślenia i doboru oraz stosowania sposobów i środków przez personel instytucji socjotechnicznych, a w ogóle zajmujących się oddziaływaniem na grupy i jednostki. Również określanie przez ów personel zakresu i stopnia powodzenia albo niepowodzenia poczynań socjotechnicznych, jak też formułowanie i aplikowanie odpowiednich mierników i wskaźników ma charakter polityczny. Polityka jest duchem socjotechniki. Kształt i sens zaś nadaje socjotechnice splot zmiennych psychologicznych, socjologicznych i historycznych.

Normy moralne mają dla socjotechniki trojakie znaczenie: 1) wskazań natury inspiracyjnej albo imperatywnej; 2) mierników ustalania zgodności albo niezgodności poczynań z wartościami, którym należy hołdować i którym należy być wiernym; 3) współczynników ograniczania czy osłabiania

albo rozszerzania czy nasilania inwencji i aktywności socjotechnicznej. Niezależnie od tego, jakie normy moralne narusza socjotechnik podczas swej pracy, zawsze działa wedle pewnych norm i hołduje pewnym wartościom moralnym. Oceny te: 1) umacniają albo osłabiają przekonanie o trafności i poprawności albo nietrafności i wadliwości doboru i stosowania dyrektyw i metod socjotechniki; 2) powodują precyzowanie lub korygowanie tych dyrektyw i metod, jak też reguł i procedur ich doboru i stosowania; 3) mobilizują albo demobilizują inwencję i aktywność w zakresie tego doboru i stosowania; 4) przyczyniają się do wierności albo niewierności określonego stanowisku doktrynalnemu, gdy chodzi o sprawę wspomnianego doboru i stosowania. Normy i oceny moralne są zmiennymi wpływającymi na dyrektywy i metody socjotechniki, a zarazem sposobami i środkami socjotechnicznymi można wpływać na kształtowanie się świadomości i opinii moralnej i przez to uzyskiwać odpowiednie postawy i zachowania. Normy i oceny moralne mogą być budowane i wdrażane drogą socjotechnicznych zabiegów operacyjnych. Jest to istotna część każdej poważnej roboty socjotechnicznej w społeczeństwie o polimorfizmie kulturowym, a więc i wielości kultur moralnych. Dodać wypada, iż osobliwością moralnej problematyki inżynierii społecznej jest to, że: 1) znaczące dla doboru dyrektyw i metod socjotechniki normy i oceny moralne są, w przeważającej mierze, związane z poglądami i postulatami politycznymi; 2) owe normy i oceny mogą być celowo i planowo kształtowane przez instytucje socjotechniczne na użytek strategii grup politycznych; 3) normy i oceny moralne, uznawane i stosowane przez personel instytucji socjotechnicznych, mają decydujący wpływ na dobór i stosowanie dyrektyw i metod socjotechniki, będąc zarazem w opozycji do norm i ocen innych grup uczestniczących w walkach politycznych.

Ideologie i strategie polityczne wyznaczają zasady dostrojenia procedury doboru i stosowania dyrektyw i metod socjotechniki do przestrzeganych norm i stosowanych ocen moralnych oraz zasady dostrojenia reguł doboru norm i ocen moralnych do uznawanych i przyjętych dyrektyw i metod socjotechniki. Racje polityki są w socjotechnice racjami szczególnej wagi, zaś znaczenie polityki w procesie kształtowania stylu i orientacji oraz funkcji socjotechniki jest przede wszystkim pochodną tego, że: 1) inżynierowie społeczni pracują w instytucjach należących do kultury politycznej; 2) gry, walki i strategie polityczne wyznaczają i określają cele, zadania i funkcje zachowań operacyjnych socjotechników; 3) decydenci socjotechniczni są zarazem decydentami politycznymi, a ideologia socjotechników jest, w znacznej mierze, ideologią polityczną. Socjotechnik, pracujący w instytucjach o charakterze politycznym i szkolony w duchu celów, racji i zadań natury politycznej, inaczej podchodzi do spraw norm

i ocen moralnych niż ci, którzy nie są z praktyką polityczną związani. Inżynier społeczny liczy się z tymi normami i stosuje te oceny, które są zbieżne z wartościami bronionymi i celami wyznaczonymi przez doktryny i strategie polityczne. Tam, gdzie działa się za pomocą sposobów i środków nierozzerwalnie sprzężonych z polityką, tam też normy i oceny dotyczące owych sposobów i środków ujawniają cechy składników myślenia politycznego. Selekcja i preferencja dyrektyw i metod socjotechniki opiera się na selekcji i preferencji wartości i celów natury politycznej. Nic też dziwnego, iż normy i oceny dotyczące owych dyrektyw i metod występują jako elementy wyobrażeń, przeświadczeń i nastawień oraz dążeń politycznych.

Jeśli chodzi o rolę polityki w relacjach między normami i ocenami moralnymi a dyrektywami i metodami socjotechniki istotne znaczenie ma rozróżnienie: 1) norm i ocen, pełniących rolę zmiennych interweniujących w procesach doboru i stosowania dyrektyw i metod socjotechniki, jako składników moralności wyznaczającej ideologię i praktykę polityczną; 2) norm i ocen jako składników moralności wyznaczanej przez ideologię i praktykę polityczną. Posługiwanie się w toku badań tym rozróżnieniem przyczyniać się może do zorientowania, jak dalece to, co robią socjotechnicy, podyktowane jest racjami typowo politycznymi, oraz w jakiej mierze ważą i znaczą tu racje o innej proveniencji i o innym charakterze. W kulturze socjotechnicznej istotne znaczenie ma odpowiedź na pytanie o źródło, pochodzenie, podstawę, zaplecze ciągu: strategia polityczna — program socjotechniczny — decyzja socjotechniczna — operacja socjotechniczna. Ciąg ten wywodzić się może nie tylko z rozmaitej ideologii politycznej, lecz może również w różnorodnej mierze wywodzić się z tej ideologii. Ideologia polityczna, ideologia moralna, ideologia religijna, ideologia zawodowa mogą wpływać na postawy i zachowania socjotechników, stanowiąc składniki rozmaitych konfiguracji i kombinacji wartości i racji, norm i ocen znaczących dla socjotechnicznych zachowań operacyjnych. Możemy wyróżnić takie oto sytuacje: 1) wspomniany ciąg ma źródło niemal tylko w ideologii politycznej, i to wszystko, co jest świadomością moralną i etyką, jest już zawarte w owej ideologii; 2) ma ciąg ów źródło w ideologii politycznej, lecz ta wywodzi się z głębszego źródła, jakim jest świadomość moralna i etyka; 3) ciąg ten ma źródło w ideologii politycznej, lecz występuje jako sprawczy współczynnik, zaś świadomość moralna i etyka nie są już głębszym źródłem; 4) ciąg ów ma źródło w ideologii politycznej, lecz występuje interferująca obecność świadomości moralnej i etyki, które nie są jednak głębszym źródłem i sprawczym współczynnikiem; 5) ciąg ma źródło w ideologii politycznej, lecz równocześnie mają miejsce prace zmierzające do stworzenia głębszego źródła i szerszej podstawy w postaci świadomości moralnej i etyki, odpowiadających generalnej linii politycznej. W doborze i stosowaniu dyrektyw i metod inżynierii społecznej istotne znaczenie ma:

1) jasne i wyraźne określenie stosunku socjotechnika do norm i ocen moralnych, zwłaszcza należących do moralności profesjonalnej socjotechników i polityków; 2) stopień i zakres wiedzy o rodzajach, aspektach, właściwościach, dziedzinach, formach i funkcjach moralności, zwłaszcza moralności politycznej; 3) stopień i zakres orientacji w realnych i postulowanych związkach norm i ocen moralnych z racjami i ocenami oraz decyzjami politycznymi. Rozpoczynając i wykonując robotę socjotechniczną, należy sobie dobrze zdawać sprawę z tego, gdzie zaczyna i kończy się rola inżyniera społecznego jako moralisty, jako technika, a gdzie jako polityka. Samowiedza w tej mierze jest warunkiem poprawnego wykonywania profesjonalnej roboty. Właśnie dlatego, iż w programach i praktykach inżynierii społecznej moralność, polityka i technika są ze sobą organicznie splecione, wypada socjotechnikowi dobrze orientować się w charakterze każdego z tych składników i relacjach oraz proporcjach między nimi. W grę wchodzi tu relacje przeszłe, współczesne i „konkretnie możliwe”. Sytuacja inżyniera społecznego jest skomplikowana, ponieważ stara się być równocześnie: 1) specjalistą, rozwiązującym instrumentalnie problemy społeczne wedle pewnych reguł, określonymi sposobami i środkami; 2) moralistą, wywodzącym swe poczynania z określonych norm, służącym określonym wartościom, nastawionym na urzeczywistnienie określonych celów, dostosowującym się do określonych ocen; 3) politykiem, opracowującym i wykonującym prace w ramach doktrynalnie zorientowanej strategii i taktyki. Skomplikowany charakter sytuacji socjotechnika wywiera wpływ na charakter jego roli społecznej. Podczas swej pracy stale staje w obliczu wyboru konfliktowego, rozwiązuje dylematy wywołane przez stany dysonansu poznawczego, dostraja do siebie rozmaite, nawet zgoła opozycyjne racje, dokonuje rozróżnień między fundamentalnym i naczelnym a nadbudowanym i pochodnym oraz między obligatoryjnym a fakultatywnym. Wprawdzie socjotechnicy dzielą się na decydentów, ekspertów, ideologów i technologów, należących do personelu instytucji i grona kooperantów tych instytucji, wprawdzie podziały te wywierają wpływ na stopień i charakter komplikacji związanych z sytuacją inżyniera społecznego jako moralisty, polityka i technika w jednej osobie — niemniej trudno wskazać takich socjotechników, którzy nie są w jednej osobie właśnie moralistami, politykami i technikami. Moralista skłania się do wierności etyce, polityk dąży do urzeczywistniania wyznaczonej przez doktrynę strategii, technik natomiast dba o to, ażeby robota była wykonana zgodnie z pewnym „kodem operacyjnym” lub „postępowaniem zinstytucjonalizowanym”, w oparciu o pewien paradygmat prakseologii. Te trzy motywy postępowania są ze sobą związane dialektycznie, tak iż badać wypada działalność konkretnych instytucji uprawiających socjotechnikę oraz pracę konkretnych grup i jednostek zajmujących się taką robotą. Badania te powinny dać od-

powieź na pytania: 1) kiedy i dlaczego owe motywy dopełniają się, tworząc harmonijną całość, i jakie są tego konsekwencje w robocie socjotechnicznej; 2) kiedy i dlaczego motywy te kłócą się ze sobą i jakie są tych zakłóceń konsekwencje dla owej roboty; 3) kiedy i dlaczego zwycięża jeden z tych motywów, stając się motywem dominującym, i jakie we wspomnianej robocie są tego konsekwencje. Uzasadnienie takich badań nietrudno wyprowadzić z funkcjonowania norm i ocen moralnych jako zmiennych interweniujących w pracy socjotechników i instytucji socjotechnicznych. Ta funkcja norm i ocen oznacza, że mogą one być współczynnikami zwycięstwa albo klęski konkretnej strategii politycznej i konkretnego programu socjotechnicznych zachowań operacyjnych. Brak dostatecznej zgodności norm i ocen moralnych (przestrzeganych i stosowanych przez personel instytucji socjotechnicznych i elity władzy, z którymi ów personel się liczy) z dyrektywami i metodami socjotechniki (funkcjonalnymi wobec strategii i taktyki politycznej) stanowi ważki problem społeczny dla decydentów politycznych i szefostwa operacji socjotechnicznych. Konstatacja ta implikuje wykonanie pewnych zabiegów socjotechnicznych. Normy i oceny moralne są zbyt ważkimi składnikami wyposażenia personelu instytucji socjotechnicznych, ażeby szefostwo tych instytucji mogło rezygnować z dbałości o właściwy stan rzeczy w tej mierze. Wyrazem takiej dbałości jest: 1) odpowiednia edukacja moralna personelu owych instytucji, jak też kandydatów do pracy w charakterze członków takiego personelu; 2) odpowiednia edukacja moralna tych grup i jednostek, od których zależy owocne przeprowadzenie operacji zamierzonych przez te instytucje; 3) budowanie i wdrażanie nowych, stosownych norm i ocen moralnych, legitymujących się walorem funkcjonalności, większej niż wszelka dotychczasowa, wobec zamierzeń politycznych tych instytucji; 4) afirmowanie i stabilizowanie już istniejących, funkcjonalnych norm i ocen moralnych; 5) deprecjonowanie, dezawuowanie, demaskowanie i kompromitowanie dysfunkcjonalnych norm i ocen; 6) nagradzanie respektujących funkcjonalne normy i oceny; 7) karanie respektujących dysfunkcjonalne normy i oceny; 8) pozyskiwanie nowych zwolenników i rzeczników norm i ocen funkcjonalnych; 9) usuwanie zwolenników i rzeczników dysfunkcjonalnych norm i ocen.

Relacje między normami i ocenami moralnymi a dyrektywami i metodami socjotechniki powinny być badane w ramach badań: 1) instytucji uprawiających inżynierię społeczną; 2) sytuacji konfliktowych między grupami i w ramach grup, a wymagających interwencji socjotechnicznej; 3) gier i walk wynikających z kontrowersji i konfliktów na tle klasowym, narodowym, religijnym, politycznym, etnicznym, obyczajowym, zawodowym. Badania takie dotyczą określonych dziedzin rzeczywistości społecz-

nej i mają charakter badań socjologicznych. Socjologia moralności i socjologia inżynierii społecznej są ze sobą ściśle związane, ponieważ socjolog moralności nie może pomijać zagadnienia planowego i metodycznego urzeczywistniania ideałów moralnych, zaś socjolog inżynierii społecznej nie może pominąć kwestii wartości i celów, które przyświecają poczynaniom, jak też norm i ocen, które poczynania kształtują. Na gruncie socjologii polityki (socjologii stosunków politycznych i instytucji politycznych) dokonywać się może sensowne i owocne wiązanie problemów socjologii moralności i socjologii inżynierii społecznej. Również historia moralności i historia socjotechniki wiążą się ze sobą i mogą być rozpatrywane w ramach historii myśli politycznej i historii stosunków politycznych oraz instytucji politycznych. Ujawnienie, opisanie i wyjaśnienie tych związków jest możliwe w ramach nauki o polityce, składającej się z teorii, historii, socjologii i psychologii oraz prakseologii polityki. Wypada badać kultury myślenia o sprawach społecznych w aspekcie związków między ideałami i koncepcjami z zakresu moralności, polityki i inżynierii społecznej, jak też badać kultury działania społecznego w aspekcie związków między postawami i zachowaniami moralnymi i politycznymi a stylami roboty socjotechnicznej.

Normy i oceny moralne wywierają rozmaity wpływ na dobór dyrektyw i metod socjotechniki. Zależy to od charakteru tych norm i ocen, jak też wyznawców tych norm i stosujących te oceny. Zależy też od realiów sekwencji historycznej, struktury społecznej, siatki instytucji kulturowych, wyobrażeń i przeświadczeń zbiorowych, gier i walk między grupami i w ramach grup. Te oddziaływające sprawczo na socjotechnikę normy i oceny mają różne stopnie i zasięg wpływu, jak też różnej ścisłości związku z racjami i praktykami politycznymi. Branie pod uwagę tego zróżnicowania jest nieodzowne dla diagnosty i inżyniera społecznego. Wypada też rozróżniać normy i oceny związane z określonym czasem lub określoną sytuacją oraz takie, które mają charakter „wątków wędrujących”, obecnych w różnych czasach i kulturach. Wyróżnienie dyrektyw i metod socjotechniki o właściwościach „wątków wędrujących” pozwala lepiej rozeznaczyć podatność albo odporność reguł, procedur i sposobów oraz środków na interwencję moralnych nakazów i osądów.

Badania historyczne i socjologiczne dotyczące związków między normami i ocenami moralnymi a dyrektywami i metodami socjotechniki powinny polegać przede wszystkim na badaniach instytucji zajmujących się kształtowaniem świadomości moralnej i zachowań moralnych oraz instytucji zajmujących się gramami i walkami społecznymi typu politycznego, uprawianymi sposobami i środkami właściwymi inżynierii społecznej.

W badaniach tych na czoło wypada wysunąć kwestie: 1) rygoryzmu i tolerancji norm uznawanych i ocen stosowanych w ramach tych instytucji; 2) uniwersalności i partykularności owych norm i ocen; 3) wieloznaczności i jednoznaczności tych norm i ocen; 4) realizmu i funkcjonalności kluczowych orientacji moralnych obowiązujących w owych instytucjach; 5) koherencji i konsekwencji postaw i zachowań moralnych personelu tych instytucji, zwłaszcza zgodnych z linią edukacji personelu; 6) integracji i identyfikacji osobowości moralnych personelu z instytucjami, ich racjami i strategiami; 7) dogmatyzmu i empiryzmu w rozstrzyganiu spornych spraw z zakresu konfrontacji racji moralnych i instrumentalnych; 8) stopnia i zakresu przemian moralnych, do których dążą instytucje socjotechniczne. Historycy i socjologowie kultury, zwłaszcza kultury politycznej, mogą stwierdzić, iż przedmiot ich badań ujawnia wielość prób poszukiwania i doskonalenia reguł zapewniających skuteczność postępowania, gwarantujących słuszność poczynań. Historia i socjologia relacji między normami i ocenami moralnymi a dyrektywami i metodami socjotechniki upoważnia do zwrócenia uwagi na takie oto znaczące kwestie: 1) podobieństwa, różnice i związki norm moralnych i dyrektyw socjotechniki jako ogólnych nakazów, regulujących postępowanie w sferze stosunków międzyludzkich; 2) podobieństwa, różnice i związki ocen moralnych i ocen inżynierskich jako form stwierdzania istnienia albo braku zgodności stanu rzeczy z owymi nakazami lub funkcji rzeczywistych z funkcjami zamierzonymi; 3) projekty i realizacje programów socjotechnicznych jako konsekwencje wyborów moralnych i instrumentalnych; 4) pozytywne i negatywne aspekty prób i efektów dostrojenia dyrektyw i metod socjotechniki do norm i ocen moralnych, i odwrotnie; 5) doskonalenie warunków i sposobów obmyślenia i urzeczywistniania przedsięwzięć socjotechnicznych przez odpowiednie kształtowanie norm, ocen, opinii i przeświadczeń moralnych; 6) technologiczna kontrola realizacji owych programów w aspekcie wybranych wartości i celów, uznawanych norm i ocen; 7) style rozpoznawania i rozwiązywania problemów moralnych i instrumentalnych wynikających z sytuacji narzucającej nieuchronnie wybór konfliktowy (oparty na konflikcie między istotnymi wartościami); 8) style dostosowywania celów do możliwości w zakresie sposobów i środków oraz dobór sposobów i środków do wybranych celów.

Na zakończenie pozwolę sobie przytoczyć słowa angielskiego materialisty. Sądzę, iż wiążą się one z kwestią relacji między moralnością i inżynierią społeczną. Mistrz Thomas z Malmesbury rzecze: „A ponieważ celem tego ustanowienia władzy jest pokój i obrona dla wszystkich poddanych; i ponieważ ten, kto ma uprawnienie do danego celu, ma też uprawnienie do środków, przeto należy do uprawnień każdego człowieka czy zgromadzenia, które ma władzę suwerenną, iżby był czy było sędzią, decydują-

cym zarówno co do środków prowadzących do pokoju i obrony, jak również co do przeszkód i naruszeń pokoju i bezpieczeństwa; i żeby czynił, co będzie uważał za konieczne, zarówno z góry dla zachowania pokoju i bezpieczeństwa przez zapobieganie niezgodzie wewnątrz kraju i działaniom nieprzyjacielskim z zewnątrz, jak i dla przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa, gdy zostaną naruszone”¹.

Януш Гоцковски

НОРМЫ И МОРАЛЬНЫЕ ОЦЕНКИ А ДИРЕКТИВЫ
И МЕТОДЫ СОЦИОТЕХНИКИ

Социотехника (общественная инженерия) — своего рода вид операционального поведения, направленного на решение общественных проблем, связана с признанием определенных норм и с пользованием определенными моральными оценками. Директивы и методы социотехники проектируются и реализуются в тесной связи с моральной точкой зрения социотехников. Эта моральная точка зрения (т. е. ценности, цели, нормы и оценки) оказывает влияние на характер способов и средств, которые в своей работе используют социотехнические институты. Социотехник одновременно является специалистом — способным обдумать и применить определенный вид решений, и моралистом — указывающим, объясняющим и обосновывающим поводы и цели таких решений. Распоряжения сторонника определенной нравственности и распоряжения инженера данной специальности являются взаимодействующими переменными личности общественного инженера (социотехника).

Социотехники действуют согласно со своим нравственным кругозором, своим знанием человека и общества и в результате сформулирования оценок того, что является объектом социологических операциональных поведений. Помимо же хорошее знакомство искусства и техники общественной инженерии являются для социотехника элементами необходимыми, то он не в состоянии хорошо выполнять своей работы без преклонения определённой нравственной точке зрения.

Социотехник стремится к переменам в человеческом мире, а мотивировка и намерения деятельности ведущие к таким переменам проявляют не только позицию моралиста и техника, но также ориентировку политика. Социотехническая мораль является видом политической морали; директивы и методы социотехники это составная часть политической технологии.

Политические соображения, классовые интересы, идеологические направления оказывают серьезное влияние на образование норм и оценок моральных а также на директивы и методы социотехники, которые признаёт и применяет общественный инженер. Социотехники это люди политики, т. е. люди действующие в пользу доктрин и политических стратегий. Их мораль и их техника должна быть рассматриваемая с позиции политики.

Изучая связи между моралью и социотехникой, исследования надо вести на широком просторе истории и социологии политических культур, ибо рационально и плодотворно объяснить эти связи можно лишь на основе проблем свойственных науке о политике. Аргу-

¹ Т. Hobbes, *Lewiatan*, przekł. С. Znamierowski, Warszawa 1954, ВКФ, s. 156-157.

менты, которыми пользуются как сторонники так и противники данных действий и социотехнических решений являются аргументами, связанными с политической ориентировкой. Социотехника является служанкой политики, а сколь это так, то анализ норм и оценок моральных в аспекте их влияния на социотехнику оказывается свойственным руслом рассуждений о связях морали с политикой.

Стоит заметить, что функциональность норм и моральных оценок, с социотехнической точки зрения, является политической функциональностью. Поэтому социотехники не только признают и провозглашают определенные нормы и оценки и стремятся к их стабилизации и пролиферации, но также при помощи способов и средств общественной инженерии ведут борьбу с оппозиционными нормами и оценками и формулируют желательные нормы и оценки. Социотехника это, в значительной степени, моральное воспитание, совершаемое во имя политики. Действует она согласно плану и методически соблюдает соответственные директивы и методы, располагая соответственными специалистами и инструментами.

Janusz Goćkowski

MORAL NORMS AND VALUES VS. DIRECTIVES AND METHODS
OF SOCIAL ENGINEERING

As a specific type of operational behavior intended to furnish solutions of social problems social engineering functions in virtue of certain moral norms and evaluations. The directives and methods of social engineering are conceived and applied in accordance with a moral point of view held by the social engineer. This moral point of view, with its characteristic values, goals, norms and evaluations, influences the selection of the ways and means that he makes to realize his project. The social engineer is both a specialist who designs and applies certain norms, and a moralist who identifies, explains and justifies the motives and objectives underlying them. The directives of the adherent to a moral system and those of the engineer with a certain professional specialization constitute independent variables in his mind.

He develops his programs under the influence of his moral beliefs, of the elements of his knowledge of man and society and with a view to assessing the values that he discerns in the field he plans to work upon. A certain familiarity with the craft and techniques of social engineering is of course indispensable, but equally important is his adherence to a moral point of view. A social engineer seeks to induce changes to the world of human beings. The motives and ambitions of his actions come into the scope both of the moralist and of the engineer. Moreover, his motives are an expression of his political allegiance. The morality of social engineering is a kind of political morality, and therefore the methods and directives of social engineering are a part of political engineering.

Political reason, class interest and ideological position influences the norms and moral values of the social engineer to a great extent. They also affect his choice of methods and directives. He is a politician acting in favor of certain political doctrines and strategies and both his morality and professional competence have to be judged in political terms.

The relation between morality and social engineering should be analysed within the more comprehensive setting of the history and sociology of political cultures.

It can be meaningfully studied only in terms of political sciences. The arguments used by both partisans and opponents of a particular program of social engineering are always either in favor or against some political position. Social engineering plays only a subservient role and therefore investigations of the influence of moral norms and evaluations upon social engineering are, in fact, part of the studies on the influence of morality on politics.

From the point of view of social engineering moral norms and evaluations play the role of political rules. This is why social engineers not only accept them, promote their stabilization and proliferation, but also, with the methods their craft try to oppose the promotion of the norms and values incompatible with theirs. Social engineering is, to a large extent, a program of moral education inculcated on behalf of politics, taught methodically and according to a plan by a competent personnel using appropriate instruments.